

Mr. Petrus Amakali Topic: Egumbo

Speaker born 1936. He was born in Onayena, but moved with his parents to Oniipa in the early 40s. From 1966 to 1986 he was in Windhoek, and after that he has been in the Oshakati/Ongwediva area. One would think that the years spent outside Ondonga would have influenced his way of speaking, but according to himself he has tried to keep his Ndonga pure all these years.

Note: Contractions (like for example oshok'egumbo (= oshoka egumbo)) have not been indicated consistently throughout the text.

Pamuthigu/u/wakaro gwoshiwambo, egumbo olyo ehala... lyokukalwa... kaanegumbo. Ano egumbo olyo ehara lyegameno... lyokugamena aanegumbo kiinima yi i/i noyi i/i.

Esimano lyegumbo olyo... oo...omusamane nomuku/ukadhi ngere ya hokanathana, omegumbo ye na okumonena oyana, ano oruvalo. Aanona oye na okuputudhilwa megumbo, hakondje yegumbo nenge miihwa, omegumbo momwenemwene momututu gwalyo.

Orundji mwene gwegumbo omusamane ngaa, oshok'egumbo ohali tumbu/wa nomusamane.

Otatu yi kaandjaAmaka/i, otatu yi kaandjalyelyelye. Aaye, egumbo olyomusamane.

Omukurukadhi... na-na-naye egumbo olye ngaa ihe shaa.. a hokanwa pamuthigu/u/waka/o, aye, omukurukadhi okwe ya okuhokanwa, ano... ne-ne-ne/alakano enene kombinga yomukurukadhi okumona uunona. Uunona uukwawo womuku/ukadhi, onkee egumbo olyomusamane ngaa.

Osho naana, kakele'wa/a ngel'omusamane okwa mana oondjenda ano a si, aaye omukurukadhi **ashi** vurika a ka ninge nduno egumbo lye, halyi ithanwa okagumbo nokuli pamuthigu/u/waka/o, opo omukulukadhi e na uuthemba nduno, wegumbo, pompito ndjo.

Iyaroo, pamuthigu/u/waka/o m-m-m-omumati nda dhini okutumbura ndi popye ando omumati. Ngere okwa mono.. omukadhona ano a.. a-a mono ompito ndjino yokuhokana, aaye, oha ka kokola. Ta kongo mpoka ta vu/u okutu/a egumbo lye, omumati. Ano nge/'a hokana opo ihe ta ka tunga egumbo lye, tango ota ka/a ngaa maandjahe nomuku/ukadhi gwe ngono. Opo ihe ta zi mo nduno, a ka tunge egumbo lye mpono a kokola nenge mpono a pewa.. a kokole a nenge po egumbo lye.

Ohe ngaa, he oye ngaa he mu pe uuthemba. Te mu lombwele ta ti: Omumati gwandje owa koka nduno, megumbo itatu vuru okuka/a mo aasamane tu li yaali. Ka ninge lyoye. Tashi ti omusamane ota gandja nduno uuthemba komumati gwe ngono, opo a ka konge omutunda gwe mpo to kokora, a ka tu/e po egumbo lye. Otashi vu/ika wo nahe pamwe te mu urukire kutya inda pomutunda gwontumba... opo wu ka kokole.

Omusamane, he yomumati oha rongekidha /e/'e mu pe ekuya, oshoka omuntu gwomulumentu ekuya. Ohe mu pe wo etemo, oshoka etemo olyoku/ongitha.. mpono ta kokora, pamwe ngere ota furu iihwa te yi fu/u po ota vuru okuyifura po.. ne-netemo. Ye to yi tete po nduno.. nekuya. Ano oha gandja po ngaa etemo, nunenenene ekuya, noshowo etemo.

Osha hara okutya omulumentu oye ta ka komange/'omiti dhokudhik' egumbo, oye ta ka... kokora epya, a vudhe mo iihwa nomiti. Ayihe mbyono oku na oku/ongitha ekuya. Ita /ongitha oonva/a nandenande. Ekuya e na okurongitha. Omo/washo, etemo ndino nalyo wo oshi/ongitho sha simana, oshoka ngele ta...ta furu mo omiti nenge... iihwa mepya lye, oku na oku/ongitha etemo opo a fure omi- omiti opo e dhi.. tete mo nawa, dhaa ka piyagan-piyaganeke uuna ta rongo. Ano omulumentu ekuya otashi ti okuka shili, noku eter'egumbo lye iidhikomwa ayihe ya gwana opo a dhike egumbo lyoshimati.

Iya, mpono ta tura nduno epya lye, oku na okuyereka po. Nopethimbo ndjono tuu ta kokora wo, opo wo pethimbo ndyono ta- ta kambadhara okumona iiti yokudhikitha egumbo lye. Omanga inaa rarekwa mo megumbo nomukadhi ya ka ninge egumbo lyawo.

Ondi ineker' opu na ngaa nande itandi vu/u okuyitumbura ngashingeyi, opu na okukara pu na iimenka yontumba hayi- hayi /ongithwa po, opo omumati a vur'a- a ka/e/e nawa egumbo lye. Mbyoka ngaye itandi vu/u okuyitumbu/a naanaa.

Eeno ote vuru. Omu na... oshini. Oshini opo mpono... hapu tsuwa iilya mbi tayi ka ning- tayi ka liwa, nenge tayi ka ningwa iithima mbi tayi parutha aanegumbo. Oshini osha simana noonkondo adhihe megumbo. Ngee megumbo kamu na oshini, ka/i shi egumbo. Omu na... elugo. Elugo... opo nduno mpono hapu terekelwa.. iikulya ayihe yomegumbo, kutya iithima, omberera, kutya ino

otapu dhungwa nandoo.. omarovu, nenge ontaku, ope/ugo hashi ningi/wa. Ano, pe/ugo opu na oombiga dhoma/udhi noma/udhi, mono hamu terekelwa.. iikulya yi ili no yi i/i. Ano, ombiga yoshithima hayo yonyama, perugo. Noshowo ombiga yoshihupage/a hayo hayi tereke/wa oshithima. Ano opu na eyooroko Iya tya ngawo. Megumbo omu na natango ondjugo onene yegumbo. Nge tatu popi ondjugo onene, ondjugo mu hamu lara omuku/ukadhi, omukurukadhi mwene gwegumbo, ngo a hokanwa kumwene. Ondjugo ndjono ohaku tiwa ondjugo onene ndjo. Oshoka oyomukurukadhi ngo a hokanwa kumwene gwe, omo ha lala. Yo oyi i/i ngaa kombinga yoke/ugo, ondjugo ndjo. Iyaa, omu na wo oondunda ngaa nduno ke/ugo oku na ngaa natango wo oondunda dhokupungu/a, ndhi hadhi pungulwa iiyuma. Poompito dhimwe opu na uuli-uulugona. Uulugona wu li ngaa momagumbo kombinga ndjo yerugo enene ndyo. Ombinga ndjono yerugo... noondunda dhino nda tumbu/a ndhono aruhe.. okohu omuku/ukadhi.. ha pungul' iiyuma nee, nomausira ge, iya ngono taga te/eke/wa.. aanegumbo iikulya, aanegumbo ya vure wo okuhupa. Ano meme ota dhana onkandanga/a noonkondo adhihe megumbo. Megumbo omu na natango... oshinyanga. Iyaa nandi tye ngaa omu na iinyanga yi li iyali. Omu na oshinyanga shuuthikiro sho hashi thiki/wa kaantu mba taye ya mo, aayenda taye ya mo. Omu na wo oshinyanga shamutyakemo, shi hashi kala mwene gweembo. Ano omuntu nge/' okwe ya megumbo, omusamane ta pur'omusamane omukwawo oha thiki/e koshinyanga shiya ngaa shi /i /wokehale hwi. Ya, y'omusamane mwene gweembo oku li moshinyanga shamutyakemo. Osha rukwa shamutyakemo oshoka omusamane nge/'okwa...okwe ya a /ombwe/we kutya omuntu ngono to mu pu/a pamwe omutondi gwe, oha /ombwe/e nee nguno e ya okumulombwera kutya, ke mu lombwe/e to ti "ke mo yee". Ye oku /i nduno koshinyanga she ho. Nomo/washo nduno sha /uki/wa shamutyakemo. Ya. Poompito dhimwe ohashi vurika omusamane ngaa... ku tiwe omo e li, ashike onge/e pwaa na iiponga yasha, nenge pwaa na uupyakadhi washa nge ina ndhindhirika pu na sha. Iyaa, megumbo omu na nduno oshigunda. Inatu shi dhimbwa ko nande oshigunda, mono hamu kal' iimuna. Oongombe uunene omulumentu ongombe, niikombo wo ngaa, ihe omulumentu shaa ta tumbu/wa nenge ta simanekwa onge/e e na oongombe. Ano oongombe ohadhi kutha po omauthigona agehe. Nopiituthi yoohango.. ongombe oyo ngaa oshinima oshinene.. hayi tse/wa. Iya omu na natango... megumbo oondunda dhamwene gwegumbo. Oondunda dhamwene gwegumbo ngaashi unene ondunda yiiketha, hono haku pungurwa iinima yomegumbo. Omu na wo ondunda ye omuta/a gwe gwokurara, shaashi omu/umentu iha ha/a naana oku/a/a esiku kehe mondjugo yomukurukadhi. Oku na ngeh-ondunda ye, ondunda ye konyara yi /i /okiigunda hwi. Ano okuu- okusir'oshimpwiyu noku...kotoke/a ng'iimuna, oshoka pomathimbo ngeya lyona/e iimuna oya li hayi...hayi yakwa momagumbo hayi furwa mo, ka-.. kuyakwawo,

10.06 rrrrrrr

e to haluka shaa wa ka penduka oshigunda otashi ti etelela, iimuna ya yiwa nayo. Tashi ti ano omusaane ondunda ye oyi li lwaahono, lwokooha dhoshigunda, kehala lye. Iyaa megumbo omu na wo natango oondunda dhokukundila aayenda, onene, ondunda onene, ohamu kala mu na ondunda onene yokukundila omuyenda ngele nando omumati... eeh ta hokana nda dhini okutumbula, oshitenya shi shoshikadhona ngele osheya po paandjawa yomumati, aye, a falwa ngaa pondunda mpo, nenge pwa ningwa ng'eetala ohapu kala pondunda ngaa netala. Opo tuu omukadhona ngele okwe ya ko ota kundilwa ho. Nenge aayenda ya simana ngele oye ya megumbo oko taa ka kundilwa kondunda nenge ketala ho. Iya hwiya kee-ke-keelo lyegumbo oku na natango oondunda,omitata dhaamati. Omusaane ngele oku na aamati megumbo shaatu wa piti montu yegumbo to ya megumbo omitata dhaamati aluhe odha gama kolulyo, shaa wa kondo oshini kashona odha gama ngaa kolulyo. Aamati ohaa- omitata dhawo ohadhi kala kehale, opo wo nayo wo ya tonatele egumbo, unene.. kombinga ya-yaafuthi ngele otaye ya pamwe oku ya ya yake mo oongombe. Omumati oye ha thikilwa tango ye omumati okwa nuka po aamati ohaa endelele omagulu gawo omape otaga vulu oku-...okuza po noku ya po. Omu na natango ngaa omitata dhaakadhona, aakadhona ngele ya koko. Ashike omitata dhaakadhona odhi li nduno... kombinga ngaa yokolulyo natango okuuka meni ihe kadhi li meni lyegumbo naanaa, ya, odhi li ngaa meni... lyegumbo dha tulwa mo kongandjo ndishi egumbo nalyo oli na ongandjo ngaa, Iya tulwa mo omgandjo. Omitata dhaakadhona oko dha gama lwaaho kombinga yokolulyo ano okuza

modhaamati, shaa wa zi poshinyanga shino shuuthikilo omitala dhaakadhona oko to ke dhi adha nduno hwiya lwokomesho kashona. Oko hadhi tulwa ho. Yaa... egumb-egumbo alihe nduno olya.. hali tulwa mongandjo, haku ti ongandjo. Oku na wo natango ehala ho haku kala iigadhi haku ti omashisha. Egumbo ohali kala nomashisha. Ano iigandhi mu hamu.. pungulwa iilva, iilya mbino hayi longwa momapya. Yo oyo nduno iikulya ya simana komuwambo mbyo. Kashi na mbudhi nee okomukulu gwonale nenge nogwonena ngaa, iilya oshinima sha simana. Omashisha nago wo ohaga tungwa miiti.. kutya oyomusati... ya mangwa nawanawa nomihuya dha kuthwa komisati, tayi kala ya kola, ohayi dhikilwa nawa koongudhi dhawo. Ya yo tayi.. ngele mwa tulwa sha ano iilya ya tulwa mo... taku tula oshimato, nenge iimato ngele okiigadhi, iimato. Opo nduno taku tulwa oluhaka, opo iigandhi yi kale megameno yaa lokwe komvula, ngele ku na omvula.

Oshimato oshokusiikila koshigadhi. Oshisiikilitho shokoshigandhi. Ohayi hotelwa ko, hayi kolongelwako. Oshimato e tashi kala naana sha kolongelwa ko. Opo tuu...egameno ngaa, omolw'egameno ngaa.

Osho, momagumbo namo ohamu kala iihuhilo, iisitameno. Ngaashi pondjugo yomukulukadhi sho to piti posheelo pombinga yolulyo mpano opu na..na okukala po oshisitameno, oshisitameno lela sho-.. sho-shomegumbo, ano ngele omukulukadhi ta piti opo ha ka sitamena mpo naona nge ya koko opo haa sitameno mpo. Iya.. piinyanga napo-po-.. piinyanga napo ohapu kala ngaa pu na omahala gokusitamena, unene oshinyanga shiya shuuthikilo shiya... ya, nasho ohashi kala shi na oshisitameno. Ya...ano sh-.. ina- ihamu kala mu na uundjugo nduno, aantu ayehe nge ya hala okuya kokayugo... kiihwa... ohaa yi.. pondje kiihwa yoyenyene, omolwasho haku tiwa otaa yi kiihwa.

Aaye, shi nda-..nda tseya... okusitamena 'ala ashike. Okusitamena 'ala ashike. Ano inan- inandi tseya po we ngele opu na sha shimwe shi ili.. hashi ningwa po ngee pamwe opu na ngaa shi ihe kandi shi shi.

Ya...oo.. pam- pamithigululwakalo nee ngaashi.. miigwana yetu... pu na ngaa omayooloko. Ya, haayehe haa taalelitha iiyelo yawo kombinga yimwe. Kombinga'yokOndonga iiyelo ayihe yegumbo ohayi kala ya taalela kuuzilo. Uuzilo. Omu na wo okantu, osheelo hashi pitwa ngaa, ihashi pitwa kukehe, ohashi pitilwa kumwene gwegumbo ngele oku na mpa ta zi nenge a hala ngaa okuzamo megumbo pamukalo ngu ta zi mo, e tiwewe mo. Nolundji okanto hono moshindonga ohaka kala ka gama kuuninginino.

Ya, aye etompelo ndyono kutya... kuuzilo ndishi oko ngaa haku ziilile etango. Oyu uvite kutya aye, opu na ngaa omayambeko gasha, nenge elago lyasha, eelo ngee tali zili- tali kala hu haku ziilile etango. Opo aantu ayehe ngele taa zi ko otaa zi ko naana ngaashi etango tali ziilile kuuzilo, taa piti ihe montu yu uka megumbo, ngaashi etango lyu uka kuuninginino.

Ya aye mwene- mwene gwegumbo.. oy'aa (=oye owala) ta tala kutya egumbo lye ote li-.. ote li tula peni oshoka omambo- omagumbo goshiwambo ohaga dhiluka. Ya olundji.. ngono ta tungu egumbo lye oha kambadhala okutala mpono pwa fa pe na omutunda pwa kola, opo omvula ngee tayi ka loka... kaa kungululwe po nuupu. Ote ende nduno to dhilula egumbo lye ethimbo nethimbo... ta lyateke ngaa... elalakano okulyateka ngaa epya lye li kale lya lyata, nande e na ng'oongombe, niigunda mu ta kutha.. uuhoho ta tula mo-... me- mepya, olundji ohaa ningi wo ngaaka ngaa opo egumbo lye e li lyateke nomolwasho mu na oongandankulu mo-.. momapya goshiwambo. Ohashi popiwa naana kutya nima okwa valelwa mongandankulu ndji, ngandi okwa valelwa mongandankulu ndjii. Ano elalakano olyo owala ndjoka okulyateka negumbo ngee lya kulupa ngaa li.. ninge epe nomukalo gwa tya ngaaka, lyoku-okukudhiluka.

Aawe shono inandi shi ndhindhilika, kandi shi shi. Inandi shi mona inandi shi uva.

Onda tumbula nduno iinyanga yi li iyali. Shotango ooshiya nda tumbula kutya oshokuthikila ngaa aayenda, unene aalumentu. O- Oomeme ngee taa ya megumbo, ihaa yi po-piinyanga, ohaa piti owala yu ukilila komalugo, yakwetu kaye na iidhila. Aalumentu ohaa kala po.. po- poshinyanga. Oshinyanga shono shotango shono oshuuthikilo owala. Nongele nduno a pewa epitikilo a ye kumwene gwegumbo taa ka popya nduno shoka taa ka popya. Ihe poshinyanga shamutyakemo mpono opu na oshilonga oshinene mpo. Oshoka... moongulohi mwiya... aa- aanegumbo ohaa lile poshinyanga shono shamutyakemo omusamane naamati ohaa lile poshinyanga shamutyakemo, omukulukadhi naakulu- naona yaakadhona taa lile ngaa kelugo. Ngele ya pungula ano ya mana okulya ndele taa pungula iiyuma ohaa ya nduno poshinyanga shamutyakemo. Poshinyanga

shamutyakemo mpono, opo nduno hapu...nandi tye ngaa nduno hapu kala pu na osikola onene. Aa-aavali, omusamane nomukulukadhi taa- taa longo oyana omikalo... ano omikalo dhokukala naantu, omikalo dhokupopitha aakuluntu, omikalo dhokuyamukula aakuluntu, yaa, nosho tuu omikalo dhonkalathano, ano okukalathana nayakwawo. Yaa hindathane, yaa dhengathane, yaa- ya kale taa pulakenathana nawa, yo aanona ya vulike kaakuluntu yawo, ya ninge sho taa lombwelwa... yo yaaha hinde nande nenge yaa yole aakuluntu nenge yaa ningile omikalo **omiinayi**.

Osho naana. Oshoka ngele omunona ina...ina putudhilwa po nenge ina longwa po ina endithwa po ina lombwelwa sha kaakuluntu ye he nayina, nena oye mu ekelahi. Ita kala e shi... kutya aakuluntu ohaa yamukulwa ngiini. Ita kala e shi kutya... aakuluntu ihaa popiwa nayo, nda dhini okutumbula, omunona a thikama. Aakuluntu ngele to popi nomukuluntu ito popi nayo wa thikama pamuthigululwakalo, ou na okutsa oongolo, lela lela. Ano omegumbo naanaa omithigululwakalo dhoshigwana... omunona te dhi putudhilwa te dhi longwa a kale e dhi shi. Ngele a koko.. a kale e shi kutya ota ningi ngiini.

Ya aaye onda adhika ngaa nda tumbula mpeya kutya kombinga yelugo, aye omukulukadhi oye e na ko oshimpwiyu, nokombinga yokuteleka iikulya nosho tuu. Ashike... pethimbo ndyo... lyokwenye nda dhini okutumbula. O, iigandhi ndishi nayo oyi li metonatelo lyomusamane, ya omusamane... oye lela ha matulile omukulukadhi gwe iilya. Ota vulu ngaa e mu pe uuthemba kutya na matule moshigandhi ndele ote mu ulukile kutya oshini. Ota vulu ngaa okushininga, ashike natango omusaane oye e na uuthemba wo kutya.. oshigadhi shontumba nashi-..nashi matulwe, aantu ya mone mo iilya.. yokulya.

Ya, ngele omu na aanona ya-.. ya- ya koko aanona yaamati ya koko nenge yaakadhona ya koko ohaa kala ye na iilonda yawo ngaa. Ano oshilonda okapya ngaa ke li po.. po-pooaha dhontumba nenge okanima ngaa ke li pontumba, oye mwene ha longo iilya ye mbyo. Ngele omumati ngono nenge omukadhona ngono omunankondo ota vulu oku longa iilya oyindji, noha ningilwa okagadhi ke ki ili... kuhe. Omukulukadhi iha kala naana noshigandhi. Oha kala e na okaanambale ke li kelugo hono, hamu tulwa owala iilya, yamwe muuyuni wootatekulu aakulukadhi oya li ngaa ye na shili oo-... omahala wo ye na- ye na ngaa oshitopolwa mepya. Yaa,

ya.. okwa li haa ka-.. aye, aakulukadhi... ihaa kala ngaa nuugandhi, ihe uugadhi wanathangwa nee, shaashi... iilonga oyindji ote yi longo kepya lyomusamane. Omusaane ngele o-... sho e- sho e na epya omukulukadhi okwa tendelwa ko ngaa nduno.. okampungu ke hono, nomolwasho olundji iha kala niigandhi naanaa oha kala nuuyanambale. Ngele a longo iilya nee nomo-.. kombinga yepya lye, iilya-.. iilya mbyono he yi tula nomokanambale ngele a yungula, ya okuza mpono iilya mbyono omukulukadhi oyo nduno taa kala ta li, mbi ye. Ngele okaanambale ka pu omusaane to mu matulile nduno.

Oyomusamane 'ala ashike. Kutya omusamane ke po, opo e li, iilya mbyono ayihe oyomusamane ashike.

Ogaakwawo yomusamane. Aakwawo yomusaane oyo haye ya taa yagumuna po iinima ayihe mbyo. Aakulukadhi ohaa thigwa po owala lela lela lela, kaye na po sha.

Ya, ohashi ningwa molwasho-...o... moshiwambo omwa kala oshitumbula tashi ti... o.. "mondha ihamu zi ezimo." Omukulukadhi sho e ya okuhokanwa okwe ya ko a ka taneke ezimo lyawo, ya, ano ine ya ko... a likole. Eliko lye oluvalo. Ndu taa- ta mono nomusamane.

Ya, oshoka osha kala hashi ningwa shili kutya... ngele omukulukadhi okwa mono kutya oyana ya koko ohashi vulika ya tembuke mo megumbo ya thige po omusamane to ??? hengwa e to ??? thigwa mpo. Omukulukadhi ta ka ninga egumbo lye mepya noyana mpe, shaashi oyana ya koko, omolwasho.

Ya, natango... pamuthigululwakalo ashike shimwe owala... kutya xxxx ina mona po okanona nenge okwa mona po okanona ndee omusamane e ta si, aye, eliko ndi alihe olyaakwawo yomusamane ngaa.

Iyaloo. Megumbo.. onda tumbula mo mu na oshini, koshini ohaku kala ku na omihi. Yaa, oshini sho shene... oshiti ngaa sha hokwa nawa, tashi tulwa mevi, okana kasho ka eta ko nawa ondungu, moshini mono omo nduno hamu tulwa iilya...yaa, ngo ta tsu ta tsitha nduno.. omuhi. Ano koshini ohaku kala omihi. Ngo ta tsu to tsu nduno nomuhi, koshini ho. Yaa, kelugo... oku na... iiyuma xxxxx nda popi nale.

Omuhu o-o-oshi- om- oshiti... sha-.. sha kewa komuti gomusati, yaa nenge omi- komuti dhimwe dhi ili ngaa, nandi tumbule ngaa omusati, tashi hongwa nawa... tashi yugunwa nawa tashi hongwa nawa, e tashi zi nawa omayula, e tashi hongwa shi shi okukwatwa ano shi nom- shi n'om.. ombulu. Ohatu ti ombulu nduno omutse gwomuhi ohaku ti ombulu. Shino... shino omutse. Naahuno... kondungu otaku hongwa nawa othethenge, opo nduno omuntu sho ta tsu, ota tsu.. othethenge ndji ondungu tayi hopola nawa iilya ndjiya.. iilya e tayi.. e tayi.. e tayi.. tsika, ano ya pya, e tayi tsuwa ya pya. Ya, okuza mpono opo nduno tayi ka thithwa. Ano oshini-.. omuhu o-... oshiti sho-... shomusati sha hongwa ngawo.

Kelugo ohaku kala ku na iiyuma ngashi nda li nde yi popi nale, yi ili no yi ili. Iiyuma yimwe... oyokutelekela ngaashi nda popi. Yimwe yoku.. teka omeya noyokukala yi na omeya, ya iiyuma yimwe... oyokuelelela, nda dhini okutumbula, ano, nge tatu popi iiyuma ndishi iinima mbyono ya hongwa ngaa mo- meloya... ya, no- ya, nomiiti, ya, mbyo ano mbyono hayi longithwa nopelugo, oshithima otashi telekwa e tashi tulwa melilo, elilo ndishi... ontungwa ngaa ya yalalala ya tungwa noombale. Kelugo oku na oontungwa dhi ili nodhi ili, dhimwe odhokwaanekela uusila dhimwe odhokuteyela iilya momapya, ya dhimwe onduno ngaa nduno dhokutsitha, omunona ngee ta ka tsa omunona gwomukadhona nenge omukulukadhi ta yi koshini oha kutya ngaa niimbale mbyono, oontungwa dhe mbyono nduno, dho-dhokukatsila, noshonoshu. Pelugo ohapu kala wo pu na oluko lwokutelekitha, yaa pu na ngaa ombiga yonyama ngaashi nda adhika nde yi tumbula nale, niilongitho oyindji yi ili noyi ili ngaashi om-omaludhigo okudhiga ngee pamwe opethimbo lyoomboga aantu taa dhigi oomboga dhawo opo dhi kale dha dhiguka nawa ya lye nawa, elele nawa, nosho tuu. Ano okombinga yokelugo nee ho. Ya, megumbo ohamu kala mu n'e-... mu na okukala muno ekuya. Nda popi nale kutya omusamane ekuya, omulumentu ekuya, megumbo omu na okukala mu na omakuya, opo tuu omusaane ngele ota ka kong'a iiti ye oku-yokweendekulula egumbo lye nenge yoku-.. okukoleka egumbo lye, oku na okukutha ekuya e ta yi mokuti e ta ka- ta ka ka omiiti nenge iihwali pamwe, ya megumbo omu na okukala mu na omatemo, opo tuu ethimbo ndino lyoondima sho to li ke ya omatemo agehe oga pangelwa ge li komipini dhago, naantu otaa yi kaandjamupetami ano taa ka longa, yi imonene iikulya yawo.

Yaa megumbo omu na wo nduno... iizalomwa ngaa nduno. Muuyuni wootatekulu ndishi katwa li tu na oohema ngaashi tu dhi na, aaye, ootatekulu oya li haa zal'oo...oo..iipa yiimuna , iipa yiimuna ya-ya-ya ningwa nawa, haku tiwa onkutuwa, oya pewa omadhina oonkutuwa, oyo ya kala haa zala ndho, oomeme.. kaaza ta-.. taa zala ngaa nduno omihanga, ya zala oompuku dhawo. Ya, oompuku nadho ngaa ii-.. iiteta ii-... onyama ndji haku tiwa oshiteta ndji... mela lyongombe, ela lyongombe ndi haku tiwa oshiteta ohashi hikwa nawa nawa, oomeme osho nduno haa zala sho. Ya. Ano oomeme ya kala haa zala ngawo. Aanona.. yaamati.. oya kala ngaa haa zala nduno oombende, uupa ngaa wa- wa ningwa, wa-wa-wa-wa hikwa ngaa... uupa wu na- aakadhona nayo taa zala uunima wawo komeho mpano, omatako nande oge li konima, ge li powala ka ge na mbudhi, pethimbo ndiya shaashi kakwa li ku na.. uupyakadhi shaashi.. oonguwo kadha li po aantu oya kala haa zala iinima va tya ngawo. Oya kala ve na wo ngaa oongwaya, iipa yo-.. yiikombo nda dhini okutumbula ya hikwa nawa e tayi hondjelwa kumwe noothipa, ya e taa ningi oshiyalwa oshiyalwa taa vulu okukuutumba po. Oombanza wo dhoongombe nadho odha kala wo dha simana noonkondo, ongombe shaa tuu ya dhipagwa meembo... ohayi- ohaya anekwa nawa, ano ya yalalwa niiti e tayi- tayi hiluka nawa, ya e tayi ka kondololwa nawa uupa mbwiya wa li wa- wa- wa dhengelwa mbwiya mevi to.. tetwa ko, ya ombanza e tayi vulu okulongithwa. Ya, oya kala hadhi longithwa wo moondjugo, uunene moondjugo dhoomeme oombanza odho dha kala hadhi longithwa mo. Ya... okwiisiikila oomeme moondjugo dhawo... oya kala haa longitha omulilo, omushigo shaa tuu gu li mondjugo mono, ondjugo shaashi ohayi kala ya hotwa nawa, uupyu- olwithi nduya shaa tu lwe ya mo, po posheelo tapu thatekwa okaanza ano pwa edhilwa nawa nokaanza olwithi talu kala ihe mum- mumwe mono nomifudho dhawo aaye, nande opokufu omuntu oto kotha ashike oomposi dhino, kakwa li ku na omakumbatha gowiisiikila, ethimbo ndyo. Yaa... ya kakele nduno kaashono... megumbo... omu na wo ngaa nduno iikwatelwa yomaludhi giili nogiili... yaa... nda dhini okutumbula ngaa nduno... ngaashi ko- kombinga yo-.. yo- yo- yo-... yokelugo... ya oku na ngaa nduno omasingulilo, oombiga oonene ngaashi nde dhi popi, xxxx omasingulilo (laughter), ya mono meme nge tadh- ta dhungu omalovu ge... omo- omo ha tula nduno oma- omalovu momasingulilo mono, mu na wo oondjupa, oondjupa mo hamu zilwa

om-omalovu nge ga-.. ga zi kiimpako, oshoka ohaga tulwa koshimpako e taga ziya nawa e taga dhindwa e taga tulwa mo-mondjupa mono, ngaashi kombinga yokoNdonga, niyuma wo ngaa nduno yom-yomalovu hamu tulwa nduno omalovu... ano nge taga hangwa. Aantu nge taa yi kiituthi nenge megumbo mu na oshituthi, oondjupa dhono odho hadhi longithwa, ngele otaa yi kiituthi ya humbata oondjupa dhono dhomalovu taa fala omalovu kooyakwawo ngaa mbo ye ya hiya, nongele megumbo, megumbo omu na oshituthi sho shene nenge mwa hangwa ngaa omalovu ge li moondjupa mono, aanegumbo otaa vulu oku ga nwa mo. Omusamane oha kala wo e na uutati we, omuntu gwomulumentu iho kala waa na uutati megumbo. Ya, oho kala e na uutati opu na iikuti yomaludhi giili no giili, oha kala e na egonga megumbo, omulumentu ndee to nuka megumbo oho kala wu na okakuya, noondhimbo noondhimbo dhodhenedhene... noondhimbo dhodhenedhene, ngee to nuka megumbo ou na iilwitho yoye mbyo. Ya, wu li oshimati ou shi kutya nande oto ka tsakaneka aatondi yoye, otamu lu... ya... esh- yaponyo yethele mwene ngaa nee ngaashi haku tiwa. Ya, yaponyo ethele xxxx ngele ku na uuta we mukweni e na uuta we, nenge ke na oku na sh- ondhimbo yoye mukweni e na ondhimbo ye, mukweni ota vulu e ku yahe nuuta mbo, nenge e ku.. dhenge nondhimbo ndjo, e to ku tidha po lela thilu nande omaayeni, te ku tidhile kokule hwii ta ningi ngaashi a hala megumbo lyoye.

Osho naanaa, osho naanaa, oshoka pomathimbo ngeya gonale... uuyuni sho owa li wa nika.. iita... ya... wo ishewe natango owa li wa nika ondhino, okudhiinika ko kwenekwene taku tiwa ngoye omukatalume, ndee nomuntu ote ku hindile owinawina a hala e ku dhenge 'ala ashike nenge e ku ningile uushadha, ya, ano osha li sha tya ngaaka, nomolwa- omolwasho... omuthigululwakalo gwetu omulumentu ng' oto ende waa na nande okamwele ponto... nenge waa na ondhimbo peke, nenge waa na uuta, ohaku tiwa omukatalume. Omukatalume shaashi oto ende oonyala dhowala wa fa.. omukulukadhi, wa fa omukiintu. Aakiintu ngee taa ende ohaa ende ya tya uuntungwa...

Amakali 2

Ya, aye po-ko-pombinga yimwe ote ti otashi yono omuthigululwakalo gwe-gwetu, pombinga onkwawo ote ti ishee itashi gu yono ngaa unene. Oshoka ethimbo ndiya aantu ya kala haye ende niilwitho mbyono, oya kala haye ende niilwitho... ya.. ya ninga oondjumbu dhokomongula ngele oya adhika kaatondi yawo. Ya pethimbo ndi lyongashingeyi nduno sho... kwe ya ombili kutya aantu naa kale ye na ombili, inaa ningathana omawinayi nandenande, opo pwa zi nduno kutya aantu inaye enda ye nuumwele noshonosho. Oshitya shino okuhindathana natango omo ngaa ku li natango mokati koshigwana. Aantu otaa hindathana ngaa natango. Sho inaashi halika ngayingeyi uuwineyi mbwi hau holoka po to haluka owala omuntu... e ku hindi ndee ta kutha okambeke ngweye ku ke na nee shaashi owa- owa adhika wa taamba oveta wa dhiginina oveta nee ndishi, ngweye ku ke na, ye mukweni te ke ku hopola, nenge ta- ta-.. te ku tidha lelalela nako lela thiluthilu ngweye to- to fadhuka po ngaa nee. Ya, tashi ti kombinga ndjino kombinga ndjo otashi yono shili omuthigululwakalo shaashi ogo gwa li omuthigululwakalo okweenda wu na ombele, ihe kombinga onkwawo.. itashi gu yono naanaa oshoka ngayingeyi ombili, nedhiminathano po, neuvathano mokati koshigwana nomahindathano otaga kambadhalwa okuteyagulwa po gaa kale po we. Omuntu kehe.. i ilongele owala she, ye kaa kale nondhino okudhina mukwawo.

Ongwaya, onda adhika nda popi kutya... o-.. oshinima sha ningwa miipa, iipa yiikombo, ano ii-iikombo itatu nenge ine, nandi tye ngaa ine ngaa, nenge ihamano, ya dhipagwa, iipa yawo e tayi hikwa nawa... ya e tayi hondjelwa kumwe noothipa, oothipa ano ohadhi zi ngaa ndishi kii-kiinamwenyo yoongombe nda dhini okutumbula, ya... eh, tashi ti e tayi hikwa nawa e tayi hondjelwa nduno kumwe e tayi ningi oshiyalwa ngaa aantu taa vulu okukuutumba po xxxxx okushiisiikila. Yaa, ohashi vulika wo... ongwaya ndjono yi ningwe mu-muupa wiiyamakuti, ngaashi oomenye ngaa nduno... uunene nuupundja ngaa mbuno, ya uupa wa tya ngawo, ya mba ya kala haa ka konga Akayewa nena ngele ya dhipaga oomenye oya kutha ko iipa ya tya ngawo e taa ningi oongwaya dhawo.

Ya, olundji aa-aalumentu ngaa. Aalumentu oyo unene ya kala ye na oshi-oshinakugwanithwa sho, ya kala ye na oshimpwiyu shiinima mbyo, nande ngiika haayeheyeh...ya, opu na ngaa mba ya kala ye noo-.. oshimpwiyu sho.

Kombinga yomihanga oshiima sha simana oshoka omizalo. Ya, omuhanga.. ohagu ningwa.. niipakosolwa nenge niipakoloswa

70

yomayi goompo. Ano mpono omu-omulumentu ngele okwe ende mokuti nda dhini okutumbula moombuga nenge miihwa mu ha mu kala mu no... oompo, e ti itsu ompo ya li ya valela poshilambo shontumba ndele tayi tendulile po, nena iipakosolwa ayihe mbyono yomayi ohe yi kutha po. Yo oyo haku tiwa nduno omayenge, hagi ithanwa omayenge, mo momayenge mono omo nduno hamu ka ningwa omihanga. Omihanga nadho ohadhi.. hadhi kunkulwa ngaa nawa, tadhi opalekwa nawa, dha ninga okangalo ngeya, e tadhi dhigwa nontakasho, tadhi ningwa oombululu, e tadhi hukilwa kumwe natango noothipa ngaa. Ano omihanga ndhono odho nduno omizalo okwa li omizalo dhoomeme, haye dhi zala moombunda dhawo. Omukulukadhi ngele ke na omuhanga nena.. ita monika omukulukadhi naanaa. Ota monika a fa ohepele, nkee ya taa zala omuhanga, ota simanekwa kuyakwawo. Ya, oondigu ndhino inatandi yi mo naana mudho oshoka inandi inandi dhi igilila naana, kandi dhi shi naana. xxxxx (Vilho: Olukw̄e) Olukwe. Iyaloo. Olukwe... otatu ti ngaa nduno ohanga. Molukwe mono ohanga, ohanga ndjono ohayi tsilwa omagadhi goontanga. Yaa, ano hamu tulwa omagadhi goontanga, mo molukwe e tamu tulwa nduno olukula, ano olukula iiti ngaa yo-... yomusati ya hopolwa ndee tayi ningi uusila. Ya, oomeme oya kala nduno haa longitha nduno... omagadhi ngo, ano olukwe ngaashi wa popi nduno ano ohanga ndjono, taa gwaya, ano okugwaya komalutu gawo. Owa tseyo kutya.. muuyuni wookuku muuyuni wonale aantu kaa li hayi iyogo naanaa, omeya.. kuth'omey' e ti iyogo, oya kala owala haa itheta, ndee shaa tuu a kutha omagadhi ngono e te..e te ga gwaya... aaye, omulumentu shaa a tala ko hoka, meme! (laughter) Aaye opuwo, ota- ota gu ko koshipundi ngaashi haku tiwa muuyuni wonena, ota gu ko koshipundi, tashi ti ano..aye, omalukwe.. oohanga lelalela dhomagadhi anuwa, gokugwaya koomeme. Oomeme olundji oyo ngaa haa gwaya. Naalumentu ohaa gwaya mo ngaa ndee haunene inaa sameka okugwaya naana.

Ngii- nandi-nandi popye ngaa ngiika.. ngeyi kutya... ya ka- kaa- ka wa-... kaa li ondjigilile yawo, kagwa li omukalo gwawo okwiiyoga. Pamwe omeya ga li ga pumba okuza konalenale hono nee pamwe ongiini, ndishi ohaku tiwa ndishi Aawambo oya za kokulekule taya ende ngaa nee nomahala nomahala. Ya omuntu ku shi kutya pamwe.. oya li hayi iyogo konalenale ho ya za pamwe, ihe okuuka huno pamwe shaashi omeya ga pumbu ngaa molwomalweeho taa ende pamwe opo ya zi ihaya iyogo naanaa.

Ya, aye nayo oya li haa zalazala ngaa iinima ya tya ngaaka. Ashike shi tandi dhimbulukwa osho shono kutha oya li haa zala... i- o-.. iinima komaako haku tiwa... uugondo wa ningwa mo-... moombale. Ya, otaa vulu ya taasine oombale e taye dhi- taye dhi yohoha e taye dhi ningi omapando e taa zala ngaa nee ko- kiikaha yawo, oshoka iinima mbino yo- yuutenda ngaashi twe yi tala iinima opo ye ya ngaa nee nehumokomeho ndishi, ya kasha li ngaa naana oshinima sha.. iitenda noka ya li ngaa ne ya simana, nande ootatekulu oya kala ngaa ye shi oku... hambula omakaya, oma-omakuya, ya nomatemo, oya kala ye ga shi ngaa, ya haye ga kutha ngaa muutale, ya... ondi inekela ngaa iish-iisha yontumba noya li ngaa haye yi ningi, oya li ngaa haye yi ningi...ya, ya, oya li ngaa haye yi ningi. Oshoka momakutsi gawo.. oya kala ngaa haa zala uugodhi nenge uu- uupa. Ya iinima mbino yuutenda iinima opo ngaa yangashingeyi, ashike oku ululwa oya kala ngaa haya ululwa ngaa.

Ya... xxxx shi nda dhidhlike osho okwigamena 'ala ngaa ashike, inandi tseyo, kakele ka- ko-koondhimbo ndhi oonde haku tiwa oontoondje omuntu nge to ende to kulupa to ende to itsile ko. Ano... sha hala okutya ndjino oyo ku ku kwatha ngaa nee... okugulu kwoye okutitatu, wu ende ngaa wa kola, wa kola pevi, ano nge to kulupa.. omagulu ndishi nago ohaga- taga kulupa ngaa nee, ya taga kala kage na oonkondo. Ya, ndhono- ndjono oyo ndi shi ihe ndjino yomepaya ndjino aye, okwiigamena ngaa nda tseyo, inandi tseyo ko we shimwe shiili.

Iyaloo, ay oshipani.. oshiti shi na.. omakutsi. Ohatu ti omakutsi, ano sha fa ongudhi. Oshiima ya f'ongudhi. Eenedhiladhilo lyasho omuntu ngele ota kokola nduno nenge-..iya unene okukokola ngaa, a hala okuteta po omano gontumba nenge iiti yontumba. Oshipani shono osho ha thinditha nduno, ano iingudhi- ii-ii-.. oshike shiya sha f'okangudhi ano iikutsi mbi oha thingitha nduno meno nenge moshale, a vule a tete nawa po-... po-po-poka- po-

pevi lelalela. Ano itayi mbiya yaahe mu dhenge aye mu piyaganeke ngee ta-ta-ta-ta tete po.. omuti gwontumba nenge eno lyontumba, nenge oshaale shontumba. Ohaku tiwa okapani, anuwa. Otaka panya ngaa ndishi. xxxxxx okupanya ngaa. Nu-nu-nu-nu-nuupani mbono ohau ningwa ngaa mo-mo-miiti.. nda dhini okutu- ogonyege, oshoka okapani hono yamwe ohaye ka ningi okapani, ko oko ngaa natango oshihe, shoku- shokifulitha. Oshihe oshiima shoku-shoku-shokundondolitha nge nande omuntu ta- ta dhikile ondunda oha longitha.. oshihe sho, ando ndondolitha opo a tule mo ongudhi nenge.. nongele po-.. potafulu natango nda dhini okutumbula pamwe okwa hala a fule mo nande oshizimba mevi.. natango oshi-oshinima shono osho ngaa ta-ta ndondolitha po, ta kutha ihe etemo a vule... a kuthe po evi ye a ka wa pe nduno okuteta po oshizimba sho.

Eeno oli na. Oshoka ngele oto tala nawa, aakuluntu yetu... osho wo ngaa aanamagumbo yetu mba ye li mo-muushamba, mo-momikunda, oye li naana momagumbo getu ngo goshiwambo ngo. Yaa... ano aye, ongushu yegumbo lyoshiwambo sigo oompano ina yi nuushuluka ngaa. Nanoyendji nande oye li moontokele mono... aaye oye na ngaa omagumbo gawo goshiwambo ge li ngaa ko- komahala gawo hoka ye li. Tashi ti... na-na-nando poompito dhimwe to adha ngaa mwa tulwa oongulu ihe... o-... ongushu ndjono kutya ndi megumbo lyandje lyoshiwambo opo yi li natango, nande megumbo omu na ongulu.

Ya, opu na oyendji.. omagumbo ngono getu goshiwambo gopamuthigululwakalo... taye- ina- taye ge etha. Opu na ngaa oyendji ya tya ngaaka. Ihe sho nduno ngashingeyi... tu- aantu wo oyendji oyu uvite nenge ndi tye yamwe oyu uvite kutya shaa tuu wa etha egumbo lyoye lyoshiwambo, owi ikanitha ngoye mwene, ya ano opu na ngaa omananathano ngashi ng'ongashingeyi. Ya, opu na nomathano ngaa sigo ngashingeyi. Opu na mbono natango ya hokwa lela kutya ondi na okukala ndi na egumbo lyoshiwambo, nande ondi na egumbo lyongulu. Po pu na mbono taye ga etha lela inaa hala egumbo lyoshiwambo. Taa ti ndino lyoshiwambo anuwa olya kulupa nenge om-.. iinima ya kulupa.. ano taa lalakanene...

Ya, aye osho, opu na shili ooveta ndhono tadhi indike kutya iiti- omiti inadhi kewa we, ashike.. o- otu uvi- ondu uvite ngaa kutya.. opu na ng'eepupalo lya sha, oshoka otaa ti- otaku tiwa ngaa kutya ngu wa hala oku ka teta... konga ngaa uuthemba nomaziminino. Ndishi aantu yamwe otaa letheke po 'al' iihwa.. okuletheka ko kwene ano to ningi epya lye enenenene lya kamba hwiya, sho itaa shi pumbiwa. Ya ndi inekela ngiika... pomathimbo xxxxxxxx nomeho omanene kutya om-om-oma-omagumbo gopamuthigululwakalo, gaaha ninge omanima omanenenenenenenene, itashi pumbiwa, oshoka aantu oyendji oya tya omagumbo omanenene ndee pom-pomahala gamwe momagumbo iham- ihapu inyengwa nando oshaka. Yaa, opo- opo tuu omuthigululwakalo gu kalekwe po. Ndu uvite kutya otapu ka talika nomeho omanene naango a hala iiti.. yokudhika egumbo lye, aaye a ka konge ngaa eziminino lyokukomangela, ano sha talika.. ta lungamene kaa thepagule shaa ta thepagula.

Aaye ondi wete kutya itashi ka yona. Oshoka... ngaashi nda tumbula kutya ano egumbo lyaa ningw'ala enenenene lyomihandjo ominenenene dha tanda ko... nuulugwena nenge uuhala wiili nowiili owundjiwundji ita- itaawu pumbiwa, tashi- hashi vulik'uunima mbono hau pumbiwa lumwe aluke mo-...pethimbo lyontumba nokuli, nenge pomahala gamwe otashi vulika noho itau ka- itau pumbiwa. Ano oshii- ondi inekela opu na ngaa otapu kala pu na engambeko lya sha, ano oshinima shaa ningw'ala shaa.. omuntu to-to tungu owala.. nenge to dhike owala egumbo enene no-... teta po omiti odhindjindhindi... itashi pumbiwa.

Aawe nge tashi ningwa ando shi ningwe o-... shi kale ando... shaash'okutalika kutya egumbo osho lya tya ngawo otashi vulu okuningwa ngaa nduno ndishi, iya, ihe shaa to tala nawa manga oshigwana mpa shi thike... manga pu-pu- ngashi pu-pungashingeyi owu wete ngaa kutya oshigwana otashi... oshi- oshi- tashi tana, sho natango otashi... tashi kumikwa shi kale pamuthigululwakalo gwasho, ya ito vulu okukala nduno pamuthigulu- kale pamuthigululwakalo gwoye, ngele ku li megumbo lyo- lyopamuthigululwakalo gwoye. Ano oto- oshiima shi- sh- sh- oshi na okutalwa koombinga adhihe. Aye otashi vulika ku tungwe egumbo lyontumba ngaa ngiika lyokutalika ashike egumbo lyoshiwambo osho lya li lya tya ngawo, enenenene lyom- lyomah- lyomihandjo ominenenene ngaashi lya halika, ya, opo mbano nee taa ka ninga omagumbo gawo yaa kale nomagumbo omanenenene gawo, omihandjo odhindjindhindi itaa- itaa dhi longo sha.

Aaye onda hala okutya... o- omuthigululwakalo gwoshi- gwoshi-
gwoshigwana... otu na okukambadhala ngaa tu gu... tu gu tule... moo- monkalo
yongashingeyi, ano twaa ha tye kutya aaye omagumbo getu goshiwambo itaga pumbiwa we,
ihe tu kambadhale... tu kambadhale... oo- omagumbo getu goshiwambo tu ga tungile
monkalo mu tu- tu- tu- tu li tu li ngashingeyi, ano opo tuu twaa- twaa kanithe
omuthigululwakalo gwetu. Oshoka omuthigululwakalo gwoye... egumbo, elaka, yaa.. naa-
naashihe shoye sho ho longo sho-... pa- sho- pa- pashigwana, ano omuthigululwakalo gwoye
ngo. Ngele owa ti nduno egumbo lyoshiwambo oto li ekelehi, oto yi megumbo lyoshikwashike
ano? Ya. Ngele owa ti nee natango kutya aaye, itandi kala ndi li moongulu, owu li pethimbo
ndino lyongayingeyi lyoongulu ishewe. Ano otu li pethimbo ndyono tatu kamba.. dhaleni
kutya.. omithigululwakalo dhetu otatu vulu ngiini okudhi-.. okudhikwatakanitha... oku- tu
dhi pitithe, dhi ye nethimbo ndi tu li ngayingeyi, lyehumokomeho.